

**Farg‘ona Davlat universiteti filologiya
fanlari doktori, professor Umarova
Nargizaxon Rustamovna taqrizi ostida**

**Meliboyeva Dilnoza Ergashevna
Farg‘ona viloyati yuridik texnikumi davlat
tilida ish yuritish fani o‘qituvchisi, 3-darajali
yurist**

Email: meliboyevadilnza@gmail.com

Telefon: 90 300 20 00

BADIIY ADABIYOTDA HUQUQIY MUNOSABATLAR

Annotatsiya: Adabiyot va huquqning o‘zaro ta‘sirini o‘rganishning dolzarbligi hayotimizning ko‘p jabhalarida namoyon bo‘ladi. Adabiy asarlar nafaqat jamiyatning huquqiy normalari va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi, balki ularning shakllanishi va o‘zgarishiga ham hissa qo‘shadi. Maqolada mazkur masalalar tahlil qilinib, huquq tizimi adabiyotdagi mavzular, syujetlar va obrazlarga ta‘sir etishi, o‘ziga xos madaniy kontekst yaratib, ijtimoiy va siyosiy voqelikni aks ettirishi yuzasidan fikr-mulohazalar bayon qilingan. Shuningdek, adabiyot va huquqning chambarchas bog‘liqligini tushunishga hissa qo‘shish, ularning zamonaviy jamiyatning madaniy-huquqiy qiyofasini shakllantirishga o‘zaro ta‘sirini aniqlashga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Adabiyot, adabiy asar, doston, drama, falsafiy asar, Yevropa uyg‘onish davri, modernizm, huquqiy tushunchalar, huquq, adolat, qonun, axloqiy munosabatlar.

ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация: Актуальность изучения взаимодействия литературы и права проявляется во многих аспектах нашей жизни. Литературные произведения не только отражают правовые нормы и моральные ценности общества, но и способствуют их формированию и изменению. В статье анализируются эти проблемы и комментируется, как правовая система влияет на темы, сюжеты и образы в литературе, создает уникальный культурный контекст и отражает социальную и политическую реальность. Также уделяется внимание тому, чтобы способствовать пониманию тесной связи литературы и права, определить их взаимодействие по формированию культурно-правового образа современного общества.

Ключевые слова: Литература, литературное произведение, эпопея, драма, философское творчество, европейское Возрождение, модернизм, правовые концепции, право, справедливость, право, нравственные отношения.

LEGAL RELATIONS IN FICTION

Abstract: The relevance of studying the interaction between literature and law is manifested in many aspects of our lives. Literary works not only reflect the legal norms and moral values of society, but also contribute to their formation and change. The article analyzes these issues and comments on how the legal system influences themes, plots, and images in literature, creates a unique cultural context, and reflects social and political reality. Attention is also paid to promoting an understanding of the close connection between literature and law, to determine their interaction in the formation of the cultural and legal image of modern society.

Key words: Literature, literary work, epic, drama, philosophical creativity, European Renaissance, modernism, legal concepts, law, justice, law, moral relations.

Zamonaviy dunyoda adabiyot va huquq inson faoliyatining ikki xil sohasini ifodalaydi, ammo ularning o‘zaro bog‘liqligi va bir-biriga ta‘sirini e‘tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Adabiyot so‘z san‘ati sifatida inson tajribasining turli tomonlarini, jumladan, huquqiy qoidalar, tamoyillar va ziddiyatlarni aks ettiradi. O‘z navbatida, huquq norma va qoidalar tizimi sifatida ko‘pincha adabiy asarlarda o‘z aksini topadi va u erda tahlil, tanqid va talqin obyektiga aylanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi insoniyat tarixi davomida adabiyot va huquqning o‘zaro ta‘sirini tahlil qilish, shuningdek ularning zamonaviy dunyoda bir-biriga ta‘sirini aniqlashdir. Biz adabiy asarlarning huquqiy tamoyillar va ideallarning in‘ikosi sifatidagi rolini, shuningdek, huquq va adolat haqidagi jamoatchilik ongini shakllantirishga ta‘sirini ko‘rib chiqamiz. Ushbu maqsadga erishish uchun adabiyot va huquqning o‘zaro ta‘sirining tarixiy misollarini ko‘rib chiqamiz, aniq adabiy asarlarni huquqiy jihatlar nuqtayi nazaridan tahlil qilamiz, shuningdek, ushbu sohada hozirgi tendensiyalarni o‘rganamiz.

Adabiyot va huquq o‘rtasidagi munosabatlarning tarixiy sharhi inson hayotining har ikki jabhasi bir-biri bilan chambarchas bog‘langan va o‘zaro ta‘sirida bo‘lgan davrlar va madaniyatlar bo‘ylab qiziqarli sayohatdir. Ko‘p asrlar davomida adabiyot va huquq o‘zaro ta‘sirida bo‘lib, bir-birini boyitib, jamiyatlarning madaniy va ijtimoiy hayotida alohida dinamika yaratdi. Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha adabiy asarlar o‘z davrining huquqiy normalari va axloqiy tamoyillarini aks ettiruvchi ko‘zgu vazifasini o‘tabgina qolmay, balki huquqiy institutlar va amaliyotlarni muhokama qilish va tanqid qilish minbari bo‘lib ham xizmat qilgan.

Qadimgi Yunoniston va Rim kabi qadimiy sivilizatsiyalarda adabiy asarlar, jumladan, dostonlar, dramalar va falsafiy asarlar ko‘pincha huquqiy tushunchalar va institutlarga havolalarni o‘z ichiga olgan. Sofoklning “Antigona” qadimgi yunon tragediyasi bunga misol bo‘la oladi, unda ilohiy va insoniy qonunlar oldida qonuniylik va ma‘naviy javobgarlik masalalari ko‘tariladi.

O‘rta asrlar Yevropa uyg‘onish davrida adabiy asarlar ko‘pincha o‘z davrining ijtimoiy-huquqiy voqeligini aks ettirgan. Masalan, Dantening “Ilohiy komediya” asari, unda muallif axloqiy va ilohiy adolat masalalarini ko‘taradi, shuningdek, katolik kanoniga muvofiq yovuz odamlarni jazolaydi.

Ma‘rifatparvarlik va undan keyingi modernizm va romantizm davrlarida adabiyot o‘z davrining siyosiy va huquqiy bahslariga tobora ko‘proq aralashib ketdi. Misol tariqasida Aleksandr Pushkinning “Yevgeniy Onegin”ini keltirish mumkin, unda muallif feodal urf-odatlarini va amaliyotlarini tanqid qiladi, shuningdek, Rossiyadagi huquqiy islohotlarni himoya qiladi.

Zamonaviy dunyoda adabiyot va huquq o‘zaro ta‘sir qilishda va bir-birini to‘ldirishda davom etmoqda, garchi bu o‘zaro ta‘sirning shakllari va mexanizmlari o‘zgartirib bo‘lsa-da. Xarper Lining “Masxara qushini o‘ldirish” yoki Jorj Oruellning 1984- yilgi asarlari kabi zamonaviy adabiy asarlar zamonaviy jamiyatda qonun, adolat va inson erkinliklari haqidagi savollarni ko‘tarishda davom etmoqda.

Adabiyot va huquq o‘rtasidagi munosabatlarning tarixiy sharhi insoniyat hayotining bu ikki sohasi asrlar davomida bir-biriga bog‘lanib, bir-biriga ta‘sir etib, turli davr va jamiyatlarning madaniy-huquqiy qiyofasini shakllantirganini ko‘rsatadi.

Adabiy asarlarni huquqiy tamoyillarning in‘ikosi sifatida tahlil qilish tadqiqotning qiziqarli jihati bo‘lib, huquqiy norma va tamoyillarning adabiyotda qanday aks etganligini va bu o‘zaro ta‘sirdan qanday xulosalar chiqarish mumkinligini kuzatish imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan ko‘rib chiqilishi mumkin bo‘lgan adabiy asarlardan ba‘zi misollar:

1. F. M. Dostoevskiyning “Jinoyat va jazo” asari:

Rus adabiyotining bu mumtoz asari axloqiy mas’uliyat, adolat va jazo haqida savollar tug’diradi. Bosh qahramon Raskolnikovning xatti-harakatlari va uning ichki azobini tahlil qilib, aybsizlik prezumpsiyasi, jazoning adolatliligi va aybdorlik tushunchasi kabi turli xil huquqiy tamoyillarni ko’rib chiqish mumkin.

2. N.Makiavelli “Shahzoda”asari:

Makiavellining ushbu siyosiy risolasida hokimiyat, qonuniylik va adolat haqida savollar tug’iladi. Asarda hokimiyatning kuch ishlatish, xalqni boshqarish, davlat barqarorligini saqlash kabi turli jihatlari muhokama qilinadi, bu esa zamonaviy huquqiy tushunchalar bilan parallellik olib borish imkonini beradi.

3. J. V. Gyotening “Faust” asari:

Gyotening ushbu falsafiy va dramatik asari qalbning qadr-qimmatini haqidagi savollarni ko’taradi, shayton va abadiy adolat bilan bog’liq. Faustning Mefistofel bilan munosabati va uning keyingi harakatlarini tahlil qilib, shartnoma majburiyatlari va ma’naviy javobgarlik kabi huquqiy tamoyillarning turli jihatlari ko’rib chiqish mumkin. Ushbu va boshqa adabiy asarlarni tahlil qilish turli tarixiy davrlarda qanday huquqiy tamoyillar va tushunchalar dolzarb bo’lganligini, ular adabiyotda madaniy ifoda va falsafiy tushunish shakli sifatida qanday aks etganligini tushunish imkonini beradi.

Adabiyotda huquqni axloq va adolat nuqtayi nazaridan o’rganish ko’pincha adabiy asarlarning asosiy mavzulari bo’lgan inson tabiati va ijtimoiy qadriyatlarining murakkab masalalarini o’rganishga imkon beradi. Adabiy asarlar ko’pincha axloqiy ikkilanishlar va axloqiy muammolarni o’rganish uchun sinov maydonchasi bo’ladi. Romanlar, hikoyalar va pyesalar qahramonlar to’g’ri va noto’g’ri, burch va o’z xohish-istaklari o’rtasida tanlovga duch keladigan vaziyatlarni tasvirlashi mumkin. Ushbu vaziyatlarni tahlil qilish bizga turli xil axloqiy yondashuvlarni ko’rib chiqishga va adabiyotda qanday qadriyatlar va to’g’ri xulq-atvor tamoyillari taqdim etilganligini muhokama qilishga imkon beradi.

Adabiyotda ko’pincha turli personajlar yoki ijtimoiy guruhlar o’rtasidagi manfaatlar to’qnashuvi tasvirlanadi. Bu mojarolar ma’naviy va axloqiy jihatlarga ega bo’lishi mumkin, qahramonlar o’z manfaatlarini va jamoatchilik farovonligini o’rtasida tanlov qilishga majbur bo’ladilar. Bunday vaziyatlarni tahlil qilish ushbu ziddiyatlarning negizida qanday axloqiy tamoyillar yotganini va ularni qanday hal qilish imkonini muhokama qilish imkonini beradi. Shuningdek, adabiyotda adolat mavzusi eng keng tarqalgan. Ko’pincha adabiy asarlar jamiyatdagi adolatsizlik, noto’g’ri sud qarorlari yoki ijtimoiy tengsizlik muammolari haqida savollar tug’diradi.

Adabiy asarlar qonun va axloq munosabatlarini ham ko’rib chiqishga imkon beradi. Ko’pgina asarlarda qahramonlar qonunga rioya qilish va o’zlarining axloqiy e’tiqodlari o’rtasidagi tanlovga duch kelishadi. Ushbu vaziyatlarni tahlil qilish huquqiy normalar asosida qanday axloqiy tamoyillar yotadi va ular odamlarning xatti-harakatlariga qanday ta’sir qilishi imkonini muhokama qilish imkonini beradi. Adabiyotda axloq va adolatni o’rganish nafaqat adabiy asarlarni to’g’ri tushunish imkonini beradi, balki inson tabiati, ijtimoiy qadriyatlar, huquqiy tamoyillar bilan bog’liq keng ko’lamli masalalarni muhokama qiladi.

Zamonaviy adabiyot zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolari va tendensiyalarini aks ettiruvchi keng ko’lamli huquqiy va ijtimoiy masalalarni aks ettiradi. Zamonaviy mualliflar ko’pincha trillerlar va detektiv hikoyalar yozish uchun huquqiy maydondan foydalanadilar. Ular

odil sudlovning turli jihatlarini o'rganadilar, jinoyatlarni tergov qiladilar, sud jarayonlarida axloq va axloq masalalarini muhokama qiladilar. Bunday asarlarda ko'pincha o'quvchilarning e'tiborini tortadigan va adolat va huquqiy tamoyillar haqida savollar tug'diradigan murakkab huquqiy holatlar va huquqiy muammolar mavjud.

Zamonaviy adabiy fantastika va distopiyalar ko'pincha huquq va jamiyatning siyosiy tashkil etilishi masalalarini o'rganadi. Ular huquqiy normalar va institutlar qayta tashkil etilishi yoki katta o'zgarishlarga duchor bo'lishi mumkin bo'lgan turli kelajakni ifodalaydi. Bunday asarlar mualliflar va kitobxonlarga huquqiy tizim asosida qanday tamoyillar va qadriyatlar yotishi kerakligi va ular buzilgan taqdirda qanday tahdidlar yuzaga kelishi mumkinligi haqida fikr yuritish imkonini beradi.

Ko'pgina zamonaviy mualliflar adabiyotdan ijtimoiy muammolarni, jumladan, huquq va adolat masalalarini tahlil qilish va muhokama qilish uchun vosita sifatida foydalanadilar. Ular irqiy va gender kamsitish, ijtimoiy tengsizlik, inson huquqlari buzilishi va korrupsiya kabi mavzularni o'rganadilar. Ushbu asarlar zamonaviy jamiyatdagi adolatsizlik va bu muammolarni hal qilish uchun qanday choralar ko'rish mumkinligi haqida munozaralarga sabab bo'ladi.

So'nggi yillarda ko'proq mualliflar huquq va adliya sohasidagi tajribalarini muhokama qilish uchun xotiralar va shaxsiy hikoyalar janriga murojaat qilmoqdalar. Ular adolat uchun kurash, huquq tizimi bilan o'zaro aloqada bo'lish, haqiqat va axloqiy hukmni izlash haqidagi hikoyalari bilan o'rtoqlashadilar. Ushbu xotiralar zamonaviy huquq muammolari haqida muhim ma'lumot manbai bo'lib, huquq tizimidagi islohotlar zarurligi haqida munozaralarga sabab bo'lmoqda.

Zamonaviy adabiyot huquqiy mavzularni muhokama qilish uchun keng ko'lamli adabiy shakl va janrlarni taklif etadi, bu o'quvchilarga zamonaviy jamiyatdagi adolat va huquqning murakkab masalalarini chuqurroq tushunish va muhokama qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, adabiy asarlar o'z davrining huquqiy tamoyil va me'yorlarini aks ettiribgina qolmay, balki huquqiy madaniyat va jamoatchilik ongini shakllantirishga ham faol ta'sir ko'rsatadi. Tarixiy sharh bizga adabiyot va huquqning asrlar davomida bir-biri bilan qanday munosabatda bo'lganligini, ijtimoiy hayotning muhim tomonlarini va turli davrlarning madaniy qadriyatlarini aks ettirganligini ko'rish imkonini berdi.

Adabiy asarlarni huquqiy tamoyillarning aksi sifatida tahlil qilish huquqiy madaniyat va axloqning turli jihatlarini, jumladan, axloqiy ikkilanishlar, manfaatlar to'qnashuvi, adolat va huquqbuzarlik qonunlarini muhokama qilishga undadi. Biz turli tarixiy davrlarda huquqning qaysi qadriyatlari va tamoyillari muhim bo'lganligini va ular zamonaviy jamiyatda qanday dolzarb va ta'sirli bo'lib qolayotganini ko'rdik.

Adabiyotdagi hozirgi tendensiyalar huquq va uning jamiyatdagi roli naqadar muhim ekanligini ko'rsatmoqda, adabiyot zamonamizning huquqiy masalalari va muammolarini tadqiq qilish va tushunish uchun muhim vosita bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov A. Adabiyot va huquq. <https://library-tsul.uz/ru/adabiyot-va-u-u-saidov-a-2018>
2. Eagleton, T. Literary Theory: An Introduction. Wiley-Blackwell. 2009.
3. Puchner, M. The Written World: The Power of Stories to Shape People, History, Civilization. Random House. 2019.
4. White, H. The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation. Johns Hopkins University Press. 2014.

5. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений в 15-ти томах. Л., Наука, 1989. Том 5.
6. Макиавелли Н. Государь / Пер. с итал. под ред. А.К. Дживелегова, Н.С. Курочкина ; ISBN. 978-5-8291-2196-9 ; Год выпуска: 2021 <https://olcha.uz/ru/product/view/mirovaya-klassikamakiavelli-ngosudar>
7. Гёте И. В. "Фауст". <https://www.litres.ru/book/iogann-volfgang-fon-gete/faust-25577867/chitat-onlayn/>